

Tetszhalálból föltámasztott rovatunk szerzője, Hangay Zoltán éppen negyvenöt esztendeje tanár. Szakemberek, főként pedagógusok nemzedékei kerültek ki a keze alól. Nem ritka eset, hogy véletlenszerűen együvé került értelmiségiek a beszélgetés első negyedórájában találnak közös emléket – az őket valahol, valamikor tanító Hangay Zoltán személyében.

1961-ben végzett az ELTE bölcsészettudományi karán magyar-történelem szakon. Első munkahelye Angyalföldön a Gömb utcai Közgazdasági-Közlekedési Technikum, illetve Szakközépiskola volt, ahol a humán stúdiumokra talán kevésbé fogékony tanulóifjúság is csak „prof”-ként emlegette – persze a háta mögött – az akkor még fiatal oktatót. 1978-tól a legutóbbi időkig a Budapesti Tanítóképző Főiskola magyar tanszékén tanított, 1987-től tanszékvezető főiskolai tanárként. 1989 óta a történelemtudomány kandidátusa, 2001-től a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskolájában is dolgozik. Számos nyelvészeti szakmunkát, módszertani cikket, tanulmányt, tankönyvet, feladatgyűjteményt írt, illetve szerkesztett. Ismertebb kötetei: *Erdély választott fejedelme, Rákóczi Zsigmond* (1987), *19 történelmi arckép a 19. századi magyar történelemből* (1991), *A pápák könyve* (1991), *A magyar nyelv könyve* (társ szerző, 1991), *Nyelvi elemzések kézikönyve* (társ szerző, 1995). Kitüntetései, díjai közül most csak kettőt említek meg, az 1994-ben elnyert Apáczai Csere János-díjat és a 2002-ben kapott Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztet. Tudom, hogy e kitüntetéseknel sokkal büszkébb a könyvtárára. Még soha sem hallottam a díjairól beszélni, ám a nála tett látogatások alkalmával mindig eldicsekedett új könyvszerzeményeivel, az antikváriumokban „búvárolt” kincseivel. Különös becsben tartja földrajzi és történelmi atlaszait, térképeit. Egy jókora szekrényt szorosan kitöltő hatalmas diákép-gyűjteménye csak a könyvtárához hasonlítható kincse. Annak idején, az 1970-es évek elején, amikor még a „Jugóba” tett utazás is szenzációszámba ment, tátott szájjal bámultuk a besötétített Gömb utcai tanteremben az Egyiptomban készült színes diákat, a piramisokat és a kairói életképeket, az ókor fantasztikus és monumentális emlékeit, meg a mesés Kelet varázslatos színeit. Képeivel a külvárosi nebulók számára is elérhető közelségbe hozta az ókor történelmét, az óegyiptomi kultúrát és az Ezeregyéjszaka világát.

Hangay Zoltán pedagógus a szónak legtágabb értelmében. Hiszen munkája sohasem csak abból állt, hogy megtanította a rá bízott diákoknak az előírt tananyagot. Azért igazi pedagógus, mert rányitotta tanítványai szemét egy másik világra, a hétköznapi, zúrós, kicsinyes, anyagias életen túli másik, magasabb rendű, tán éteribb, de mindenképp tisztább, igazabb és könyvek által (is) megtestesített világra és az ehhez illő, ezt elérhetővé tevő életformára. Ha van élet, amely a könyvek búvkörében telt el, Hangay Zoltáné ilyen. És amikor a szerkesztőség a *Lectori salutem* rovat új életre támasztását tervezgette, azonnal és elsőként jutott eszembe a neve: az ő írásával kell újraindítani e rovatot. (MLM)

Könyvek között, könyveim között

Az utóbbi években sokszor töltöttem el jóérzéssel, hogy a szükséges szövegeket és adatokat otthon is megtaláltam. A télen XVIII–XX. századi angol szónokokról írtam szócikkeket. Az idősebb Pittről elő tudtam venni Macaulay esszéjét, Glad-

stone-hoz pedig egy háromkötetes korabeli történelmi monográfiát és két XX. századi szintézist találtam, így az anyagot könyvtárból csak egy életrajzzal kellett kiegészíteni. Ennek ellenére nagyon sok minden nincs meg a könyvtáramban, és már régóta nem is törekszem arra, hogy megszerezsem még ezt vagy azt a munkát, hogy teljesebbé tegyek egy-egy témát. Irodalomból kiegészíthet már fiam szépen épülő könyvtára, amely tavaly „alakult meg”, amikor is tekintélyes anyaggal önálló lakásban megkapta a helyét az új könyvszekrényekben. Tudományos könyvekért pedig elgorgorhatom a közeli akadémiai könyvtárba, amelyben szintén otthon érzem magam.

Azért szeretem a könyvtáramat és a jó könyves helyeket, mert menedéket képeznek – még a könyvek elől is. Sokszor ugyanis az az érzésem, hogy túl sok van belőlük. Témákon dolgozva is egyre inkább vállalni kell tudni az „ennyit és nem többet” felfogást, ha nem akarunk teljesen elveszni az anyagban. Persze ez nagy felelősséget is jelent. A könyvesboltokban, különösen a nagyobbakban már egyenesen taszító a zsúfoltság. Sokszor nincs türelmem kivadászni azt, ami igazán érdekelne, mert annyi érdektelen munka torlaszolja el a hozzá vezető utat. De bármilyen is a helyzet: könyvek nélkül nem lehet élni. Szerintem ezért nő saját könyvtáramnak a szerepe. Rezervátumot jelent, a magam kis világát, amelyben könyvek, térképek és újságok őrzik nemcsak a XX., hanem a XIX. század lenyomatát is. Azét a XIX. századét, amely pár éve még a múlt század volt számunkra. Könyvtáram olyan Noé bárkája vagy tengerár által ostromolt sziget, amelynek nem biztos, hogy elég magasak a partjai. Az 1940-es évektől épül, sok esetben esetlegesen, de mégis mai egészében valamiféle hitvallás is egyfajta közép-európai értékrend mellett. Darabjai fontosak, érdekesek és kedvesek a számomra.

Hogy a könyv a tudás fő forrása, az azért természetes nekem, mert mindig ott voltak körülöttem. Már első eszmélésemkor is. Apiéknak sok és szép könyve volt. Bár ő is, mint én is, nem volt igazi gyűjtő, egyszerűen csak szerette a könyveket, és már diákkorában is megvette azt, ami érdekelte. A Lingl-féle szép üveges szekrényben ott sorakoztak a klasszikusok díszkiadásai. Közülük Jókaira vettem rá magam, amikor kanyarosan otthon kellett maradnom. De ez már a harmadik olvasói korszakomban volt. Az első, akárcsak a történelemben az írás előtti korszakban még a hallgatóé, főleg a meshallgatóé volt. Anyu és Nagymami nagyon sokat olvasott fel nekünk. Erről a megmentett könyvek, például Benedek Elek ötkötetes mese- és mondavilága, Hauff meséskönyve, Kipling meg *A szív* állapota tanúskodnak.

A második szakaszban már saját könyvtáram is volt, mert nem múlt el karácsony, születésnap, névnap vagy más alkalom, hogy ne kaptunk volna könyvet. S nemcsak szüleinktől, nagymamámtól, nagynénémtől, hanem a tágabb családból is. Volt egy festőművész nagybátyánk, Andor Loránd, aki a Szent István Társulat sok ifjúsági könyvét illusztrálta, és ezekkel rendre megajándékozott minket. Az ajándékozás még a legtragikusabb pillanatokban sem maradt el. 1944 karácsonyára kaptam meg May Károly *Winnetouját*, csak pár nappal azelőtt, hogy a szoba ablakát belőtték. Ennek nyomait Hóman–Szekfű *Magyar története*, Balla Antal *A legújabb kor világtörténelme*, Divald Kornél *Magyarország művészeti emlékei*, a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda impozáns kiadványai máig is viselik. Pár éve még szilánkokat is találtam bennük, forgatva őket. Másképpen emlékezetes 1945 karácsonya. Akkor már otthon voltunk, reméltük még, hogy talpra állhatunk. A karácsonyi könyvek közül akkor Juhász Andor *Halló, itt Londonja* tett rám nagy hatást. Már ötödikes voltam. És az iskolának szintén kezdettől meg-

volt a szerepe „könyvességemben”. Első osztály után alig vártam, hogy megvegyük a másodikos olvasókönyvet, mert az elsős könyvünk az még igazi ábécés-könyv volt, így érdekelt, hogy milyen olvasmányok lesznek a másodikosban. Hogy egy-egy könyvből a borító vagy egy kép is hatással tud lenni, azt éppen ábécés-könyvem bizonyította. *Betűvetés* volt a címe, és Jézus volt a borítóján mint magvető. Ez úgy belém vésődött! Amikor új iskolába, az Érsekibe kerültem, ott volt könyvtár, így lettem tízévesen könyvkölcsönző. A másik meghatározó iskolai élményem, ami meghozta az 1947–1948-as Jókai-korszakot, hatodikban volt, amikor Abay tanár úr a hét hat iskolai napján minden magyarórán felolvasott Jókai *Az új földesurából*. S amikor – mint már említettem – kanyarós lettem, otthon kiolvastam, és következett *A mi lengyelünk*, az *Erdély aranykora*, *Az arany ember* és még további tizenkét regénye. Egyáltalán a regényolvasás korszaka: Dickens, Thackeray, Victor Hugo, Dosztojevszkij.

Már ekkor bújtam az atlaszokat, térképeket is. Megtaláltam Anyu egyetemi földrajzi jegyzeteit, és állandóan forgattam Cholnoky világtatlaszát. Sokszor kitérítettem a történelmi Magyarország térképeit. Nagymamámtól kaptam egy német képes világtatlaszt 1866-ból, amely hajóskapitány nagybátyjává volt. Érdekelt a világ. Így sok útleírást és Vernét is olvastam.

A legsötétebb ötvenes években is tovább épült a könyvtáram. Egyetlen kakukktójásként került bele egy Lukács György, amivel az iskolában jutalmazni gondoltak. Kéz alatt azonban lehetett értékes könyveket szerezni. 1950 karácsonyára Márki Sándor kétkötetes világtörténelmét, 1951 karácsonyán Bodley *Franciaországát* és Maurois *VII. Edward és korát*, 1952 karácsonyán Platonov *Oroszország történetét* kaptam. Szekfű Gyula *Három nemzedéke* is ekkor került a könyvtáramba. Felfedeztem a nagy könyvtárakat is. Elsőnek a Központi Statisztikai Hivatal csendes, hallatlan nyugalmat árasztó könyvtárát, ahol a máshol zárolt újságok is ki voltak téve, így térképeztem fel a magamnak az előző évek történéseit. Később a Fővárosi Könyvtár tájékoztatójában és az Országgyűlési Könyvtárban a *Britannica Book of Year*hez és a *Statesman's Year Book* kötetéhez jutottam hozzá. Bújtam a különböző kronológiákat és statisztikákat. Az egyetemi években minden nagyobb könyvtárba jártam, sőt a jó anyagú fővárosi fiókkönyvtárakba is, így mindent be tudtam szerezni. Lényegében ekkor olvastam végig a világirodalmat, amihez iránytűnek ott volt Szerb Antal. A magyar irodalomból különösen érdekelt a „második vonal”, így sok újat olvastam. Ekkor lettem versolvasó is. Történelemből sem lazítottam.

Közben szépen gyarapodott a könyvtáram. Az egyik polcon ott lappangott a forradalom újságanyaga is. Sokat jelentett, hogy kerestem, majd pedig az, hogy elkezdtem tanítani. A könyvkiadás itt-ott felhúzott zsilipjeinek köszönhetően a választék színesebb lett, bár a diktatúra által továbbra is erősen korlátozott és körülhatárolt volt. Mégis vagy 500 könyvet vettem az ötvenes–hatvanas évek fordulóján. Beszerzésüket a tanítás szempontjai irányították. Meg egyáltalán, jó volt vásárolni! A Könyvtájékoztatóból nem volt nehéz kinézni azokat a könyveket, amelyek szóba jöhettek. 1961 őszén–telén, első tanári félévemben az új Babits kötetet, az új Shakespeare összezt, a *Művészettörténeti ABC*-t és a *Magyar mise-könyvet* vettem. A diplomámért Berzsenyi összezt, Mikulásra Rimbaud *Részeg hajóját*, karácsonyra Szerémi György *Magyarország romlásáról* című művét és Samuel Pepys *Naplóját* kaptam többek között. Jártam az antikváriumokat is. Míg

új könyvek területén lehorgonyoztam az Erkel könyvesboltnál, az antikváriumokat újra és újra bejártam. Így lett karácsonyi könyvem a Tacitus összes 1903-as kiadása. Ez folytatódott. 1962-ben 51 könyvet vettem és 14-et kaptam, 1963-ban 39-et és 20-at, 1964-ben 46-ot és 22-öt, 1965-ben 58-at és 20-at. 1966-ban ismét 39 könyvet vettem. A további 40 új könyvből 26 ajándék könyvsorsjegyből lett. Hasonlóan alakultak az arányok 1967-ben is. 1968-ban 69-re nőtt a vásárolt könyvek száma, 1969-ben is 64, 1970-ben viszont 85! Így közel 1300 kötetes volt már a könyvtáram. A meglevő Lingl-könyvszekrény és a két koloniál polc mellett pácolt diófa deszkákból bővítettem a még Anyu által készített polcállományt. Szépen néztek ki ezek a barkácsolt polcok is, mert csak a vázat adták, látványosak rajtuk maguk a könyvek voltak.

A növekedés továbbra is töretlen volt. 1972-ben 107, 1973-ban 102, 1974-ben pedig 79 könyvet vettem, már 1700 kötetnél tartottam! Az olvasással azonban nem győztem ezt a tempót elfoglaltságaim közepette. Bár az kielégített, hogy ekkora könyves környezet vesz körül, amihez még Apiék szintén meglevő könyvanyaga is járult, amelynek a fele került hozzám. Aztán feleségem családjából is jutottunk könyvekhez, így vagy 2500–3000 könyvünk lett. Azonban nem akartam díszkönyvtárat. A változtatást a gyerekek jövetele és még több minden is kívánta. Attól kezdve már csak évi 30–50 könyv volt a gyarapodás, és elkezdtem a tudatos szelektálást is, a „kivonást”. Nem akartam elfekvő anyagot. A következő húsz évben (1995-ig) ugyan 765 könyvet vásároltam vagy kaptam, viszont 518-on túl is adtam. Nem kellett például Révay *Az égi jel*, úgyszintén sok jó ókor tárgyú regényem. Jordáky, Méliusz és Szemlér az erdélyiek közül. Passuth *Madrigálja*, Beauvoir *A második neme*, az 1964-es kiadású *Magyarország története*.

Mire bekövetkezett a könyvárrobbanás, akkorra már megvolt a könyvtár olyanak, amilyennek szerettem volna, kiegészülve a korábban tiltott könyvekkel is: Mindszenty bíboros emlékirataival, Szoltsenyicinnel. A kétirányú szakmai munkám állandó könyvtárba járást is igényelt, így 2001-ben összesen már csak öt könyvet vettem, elsősorban olyanokat, amelyek a mentalitásomat formálták, mint Georges Duby *Folytonos történelme* vagy John Lukacs *Évekje*. A következő évben Adriányi Gábor *Prohászka és a római index*, François Furet *Egy illúzió múltja*, Sebastian Haffner *Megjegyzések Hitlerhez*, majd Grósz Érsek naplója (1944–1946) voltak ezek a művek. Kaptam egypár nagyon jó könyvet ajándékba vagy tiszteletpéldányként is. A gyerekek adták Kerouacot, Marquezt, Saramagót és Dvlatovot. Új dolog volt, hogy eléggé hátat fordítottam az antikváriumoknak vevőként is, eladóként is. Nem a javukra változtak. A Múzeum körúton azonban belebotlottam egy idős férfiba, akinek oda lehetett adni a felesleges könyveket, mert kitenni semmiképpen sem akartam egyetlenegy sem.

Mostanában kezdtem el rendezni a térképeimet. A korán összeszedett anyagomat akkor, amikor még az antikváriumokban megfelelő áron lehetett vásárolni, ki tudtam egészíteni Gönczy Pál *Magyarország kézi atlaszával*, Brózik Károly *Nagy magyar atlaszával*. A trianoni tragédiához is több térképem van, köztük Teleki Pál vörös térképe is. Külföldi útjaimon előszeretettel vettem történelmi atlaszokat, feleségem a Putzger hozta, de mások is hoztak, küldtek. Sokat jelentett, hogy Gyuszi barátom évtizedeken át küldte a National Geographicot értékes térképanyagával. Így bárminek utána tudtam nézni, sőt, ha kellett, segíteni is tudtam. Volt vezető tanárom a hetvenes évek elején elnyert egy szomáliai kiküldetést. Már egész Buda-

pestet bejárta, de sehol sem tudták megmondani, hogy hol fekszik az a városka, ahová küldik. Térképeimnek köszönhetően, végül én tudtam neki megmutatni.

Hozzá tartozik a történethez könyvtáram helye is. A mai a negyedik. Kilenc évvel ezelőtti költözésünk új helyzetet teremtett. Csak egyetlen házi polc maradt meg, és építtettünk egy mennyezetig terjedő, a szoba egyik hosszú falát elfoglaló, hatalmas polcot. Arra került a könyvek nagy része. Szépen néz ki, csak a felülre került könyvek kezelése kíván „előkészületeket”. Van egy jó kis sarkom is a szobaablak és a megtartott régi könyvespolc között. Ha néha-néha üres óráim adódik, leveszek egy könyvet, letelepszem ott a szőnyegre, és bele-beleolvasok. Ez a tallózás, amit anynyira szeretek. Légkör van. Mostanában Szolzsenyicinnak *A pokol tornácát* és Napóleon monográfiáikat vettem így elő.

Sohasem kerestem, hogy kik és hogyan írtak az olvasásról és a könyvről, mert azok mindig is a létemnek a részei voltak. Két megállapításra azonban kitérek, mert egyenesen beléjük botlottam. Az elsőbe már több mint harminc évvel ezelőtt: *„Tanítómesterek ők [a könyvek], akik pálcá meg vessző nélkül, szavak meg harag nélkül, posztó és pénz nélkül tanítanak minket. Ha hozzájuk fordulsz, nem bóbiskolnak, ha érdeklődve megkérdezed őket, nem titkolóznak; nem morognak, ha tévedsz, és tele torokból nem nevetnek rajtad, ha valamit nem tudsz”* – írta a XIV. században Richard de Bury durhami püspök *A könyvek szeretete* című művében. Ezzel a két mondattal először idézetként találkoztam, nagyon megragadott, és a tanítványaimmal is megbeszéltem, mert abban az évben a könyv évc volt éppen. S mit tesz Isten, meg is hirdettek egy írásbeli érettségi tételt a témából. Szép dolgozatokat írtak belőle mindkét osztályban. Köztük Mezey László Miklós is. Még azon a nyáron Angliába utaztam, s amikor Edinburgba tartva a vonat ablakából láttam Durhamot és középkori katedrálisát, azonnal elhatároztam, hogy visszafelé töltekezem a hely szelleméből. A másik találkozás egészen friss, már ennek az írásnak a formálódása közben történt. Lincolnt tanulmányoztam a retorikai szócikkéhez, és Sandburg róla írt monográfiájában bukkantam rá, hogy már kisfiúként kijelentette: *„Amiket tudni akarok, azok könyvekben vannak megírva. Legjobb barátom az, aki olyan könyvet ad nekem, amit még nem olvastam.”* Már a jogot tanulmányozva pedig ezt a tanácsot adta valakinek, aki szintén abba akart fogni: *„Szerezze meg a könyveket, és addig olvassa, addig tanulmányozza őket, mígnem megérti lényegüket, mert ez a legfőbb dolog.”*

Azt hiszem, bepillantást adtam a könyvhöz fűződő viszonyomba. Gondolataimat szövegszerkesztővel formáztam, mert élvezem vele a szöveg alakítását. De az olvasást nem félttem a számítógéptől. Legfeljebb informálódni lehet vele, de az olvasás igazi élményét nem tudja nyújtani. Az olvasás valamiféle varázskört teremt körénk, még akkor is, ha a villamoson állva olvasunk. Ez a varázs azonban nincs meg a gép előtt. Az igazi az, ha könyvek között vagyunk, és úgy olvasunk.

Hangay Zoltán